

3510, 3530:3

Landsmåls- och Folkminnesarkivet
Uppsala

DALARNA

Mora (Bonäs)

Eriksson, Rombo F., 1931

3510	Svar på ULMA:s frågelista 19 Nödbröd	31 bl.4:o
3530:3	Tillägg till ovanst.	3 " "

3510, 3530:3

L.L.

Exc. av S.Björklund

1.

Landsmålsarkivets frågelistor nr: 19.19. Nödbröd.

Missväxtar ha i vanliga fall benämnts: prusnär,
 prusenär, troligen därigenom, att missväxtar i vanli-
 ga fall uppstått genom frost. A' wa ed ärä säde
prös. Det var det är säden prös. När det blivit
 missväxt på grund av torka, så fanns det ingen
 benämning särskilt för det året, utan då var det
 sommaren, som fick namnet: Tuärsommärn, Torr-
 sommaren. A' wa dannda sommärn do allt sä
wa torrkäss är. Det var den sommaren då allt
 som var torkade av. [Brändes av.] Några andra
 ord för nödar användes icke. Ett år då skör-
 den blev god, kallades quödärä, godåret.

De är man slapp äta barkbröd eller annat nöd-
 bröd hade inget särskilt namn

Inga, för byar eller socknar gemensamma säd-
 magasin funnas. Det har alltid varit så fattigt

Dalarna.Mora.

Rombo F. Eriksson,

Ynk. 25/11 1931.

→ är n.

uo?

Boll.

torka

prös

Landsmålsarkivet, Uppsala 3510
Rombo F. Eriksson, 1931, MORA

DAL.

Frgl. 19

2. här, att man inte haft någon säd att spara.

När man led brist på spannmål sade man, att man var: sårslös, sådeslös = utan säd, eller också kuönnlösä, kornlösä. Uttryck för att man var utan mat i allmänhet: Wid irrom mätärlösä, vi äro matlösa = utan mat. Wid amm jät änt. Ni har ätit ut = upp.

Något gemensamt namn för allt slags nödbröd fanns icke, utan man uppkallade brödet efter det material det gjord. Det bröd som var bakat av säd utan tillsatts av nödbrödsämnen kallades för: quödbrod, godbröd. Något ord som kunnat användas som sammanfattande beteckning för alla slags ersättningsmedel, fanns icke. Uttryck för att blanda i ersättningsmedel, till bröd eller andra födoämnen: Blannad äti, blanda i.

Som utdrygningsmedel eller ersättning för mjöl har man använt följande medel: Skäväd, barken. Dräsin, bestående av slösäd, agnar, halm och sön-

utan i?
 Bodden
 mat-lös;
 → äta ut

3 derhachade rågar. Icke endast under missväxtår, utan även under år med normal skörd har man använt dessa ersättningsmedel, särskilt de mest ekonomiska, och sådana som tillverkade brännvin av den bästa säden. År 1855 var det vista året någon minns att man blandade bark i brödet, men före den tiden har det nog varit vanligt, att man blandat ut säden på ett eller annat sätt.

När man var utan foder sade man att man var: födärlös, foderlös. Något ord som betecknar nöd foder av vad slag som helst fins icke.

Uttryck för att beteckna kreaturens utsvultna tillstånd: Tjynär i wäl autmagrä. Korna äro wäl utmagra. Dem sejö aut lösa nöga skäwur. Dom ser ut liksom några skavor = tallbark, upphängd på en stång. Ä wa nöga flyötä tjyrskerrur. Det var några fula hoshärror. Men äda wa iē rikkinn skraika ed. Men det där var en riktig

1867, 1868?
Jfr. Vänhus
ULMA 1740. 1.!

Landsmålsarkivet Uppsala 3510
Rombo F. Eriksson. 1931. MORA.

DAL.

Fgl. 19

Ordbr.
ut-magar;
skava f.
accent?

4 skrifa det. Q i so mägär, så q uerrkärnt dra
bäkshaungkär että si. Hon är så magär, så hon
 orkar inte dra bakskänkarna efter sig. Ett ut-
 svulltet kreatur kallades skraika, skrifa; best. form:
skraika, skrikan; skerra = skerra, skärta.
 Som uttrykningsmedel för kreaturspoder har
 använts: löv, mossor, bark, samt, fast i mindre
 utsträckning, jung.

11. Bark.

Endast tallbarken har kommit till användning
 som människaföda, och även till födoämne för
 kreatur. Bark togs även till andra ändamål än
 till föda åt människor och kreatur; björkens bark
 nävar till sulor på skor; gröloven, granbark till
 täckning av tjärdalens botten och sidor vid
 tjärbränning. Se för övrigt prägelistan nr. 18: Tjär-
 bränning.

Att ta bark från björken kallades: te läp nevrä,

2.

te ?

5 att löpa nåvår. Att ta bark av gran kallades:
 te läp grölöpen, att löpa granlöpe = bark. Att ta
 tallbark till kreaturs- eller ^mmänniskopöda: Läp
skäväd, löpa skavet.

} Ordb.
 löpa
 Sv. v.

Barken togs före eller vid midsommartiden, eller:
Därä löp, när det löper. Löp betyder annars
 "rinner", t. ex. ivattnä löp, vattnet rinner.

Nu löp byörrtjē, nu skumm wid bröta ta
byörksito. Nu savar björken, nu skall vi
 bort och ta björksaften. Björksaften användes
 bland annat att tvätta sig med, man ansåg
 nämligen att man fick vacker hud av den, och
 präknar och dyligt förrounno. Man prövade
 om trädet var löpt genom att med kniven
 skära emellan barken och stammen tills man
 fick ett tag på barken varefter man drog
 en smal barkbremsa neråt stammen. Om då
 inner- och ytterbarken följdes åt och stammen

- setg!

6 blev ren från sav, då var trädet löpt. När barken släppte bra sade man: Na sēvärä bra, nu savar det bra. Ä sēvä i dag, det savar i dag. Arbetet att skilja barken från trädet hade olika benämningar. Om man skulle ta reda på barken och läta stammen ligga, då kallades detta arbete: te läpa, att löpa; men om man skalade och tog reda på stammen och lämnade kvar barken, då kallades arbetet te borka, att borka.

Den ytterbark som bildades i roten och uppåt till brösthöjd kallades gruövbarrtjenn, grovbarken, den ljusare barken längre upp efter trädet, och som var tunnare och inte så skrovlig kallades: gläd-barrtjenn, gladbarken. All sors. ters innerbark kallades säven.

Ordet "barktäkt" har aldrig använts i samband med arbetet att insamla furubark. När man

Ordb.:
Sävja
v.

Landsmålsarkivet Uppsala 3510
Rombo F. Eriksson. 1931. MORA

DAL.

Fogl. 19

Ordb.:
bark
m.

7 skulle ut för att ta furubark sade man: Wid skum
böta läp skäväd. Ti skall bort och löpa skavet.
Någon annan bark än furubark har, som i det
föregående nämnts, icke använts till människo^oföda.
Något uttryck motsvarande att "gå i skavskog"
om arbetet att ta bark finns icke.

III. Barkens insamling och behandling.

Benämningar på olika slags furubark: Glad-
bark, gladbark, den släta barken, kallades också
tunnbarrtjenn, tunnbarken, på grund av att den
var så tunn i förhållande till ^{den} grova skrov-
liga barken vid trädets rotända, som kallades:
gruövbarrtjenn, grovbarken; eller också, kan-
ske lika vanligt, ruötbarrtjenn, rotbarken.
Ytterbarken hade inga andra namn än de nu
nämnda. Innerbarken kallades säven. Ordet "fu-
ru" användes icke i Bonäsmål. Att taga furu-
bark till människo^oföda kallades: te läp skäväd,

8 att löpa skauet. När man gick till skogs för att ta skav så gick man alltid var för sig från de olika hushållen, och det fanns inget särskilt skogsområde där man tog bark, utan man tog den på första bästa ställe. Huruvida en del byar saknat lämplig skog, så att de måste få eller köpa bark är obekant, men det är inte troligt, då det finns gott om furuskog omkring alla byar här omkring. Barktäkten skedde i midsommartiden. Huru mycket barkmjöl man kunde utvinna av ett ordinarie träd är obekant. Huru mycket skog man skulle fälla för ett hushålls behov är mycket svårt att bestämma, det berodde ju mycket på skogens beskaffenhet, en del träd lämnade mer bark än andra, o.s.v., och så berodde det ju mycket på u mjötklä munnar så skulle jäta, huru många munnar som skulle äta.

De tallar man skulle ta barken av skulle vara

9 långa och släta, så kvisterna som möjligt, samt inte vara behäftade med lyror av något slag. Tallen fick gärna vara frodväxt, och någon viss ålder behövde den inte ha, men man tog naturligtvis inte alltför unga tallar, då dessa lämnade för litet bark. De för barktåkt lämpliga tallarna benämndes: glädtall, gladtall, eller också skävtall, skavtall. Glädtall var en benämning som man kunde je vilken tall som helst, som var slät och hade denna tjusa bark. Skävtall däremot kallades endast sådana som man tog eller tänkte taga skav på. Om man såg en fin tall i skogen där man färdades fram så kunde man säga t. ex.: Itta ädd we ienn fin skävtall ed. Det här "hade varit" en fin skavtall det. "Hade varit," d. v. s. om nu någon skulle bruka den för det ändamålet. Man brukade ofta prövbarka träden för att se om tallen

Bild:
Tall m.

10 add non säv, hade någon sav. Detta tillgick på så sätt att man med kniven eller yxan gjorde ett snitt i barken, och så drog man med fingrarna av barken när man fick taget. Då kände man hur barken lossnade, eller, om tallen hade någon sav, umm talln sēväd, om tallen savade. Fällningen tillgick med yxa och man såg alltid efter att man fällde träden över eller på någonting upphöjt, en låga, en sten s.d. för att inte träden skulle lägga sig tätt efter marken, enär detta försvarade arbetet vid avfläendet av barken. När träden voro fällda och delvis kvistade, ritade man med kniven ett streck längs efter stammen, och sedan ett streck runt omkring stammen, en sådan ring på var tredje aln. I det hörn av barken som bildades där ringen och det längsgående strecket korsade vorandra

11. lossade man med kniven barken så pass mycket att man kunde ta tag med vänstra handen. När man fått taget, tog man fram ett verktyg av trä som kallades stjyta, ie stjyta.
 a. b. blad, b. skafft. Bladet hade man gjort tunnare i spetsen, så att det liknade en pil, eller ett långt utdraget eggvarv. Var vanligen tillverkad av björkträ. När man lossade barken höll man barkstycket med vänstra handen och drog det smett utåt, medan man samtidigt lossade på den med det ovannämnda verktyget. De avflädda barkstyckena voro cirka 3 alnar långa. Ett sådant stycke kallades ie skåva, en skåva, tuär skåvur, två skåvor. Någon annan benämning hade de icke. De avflädda barkstyckena pekos i fyrkanter, ä se bär dem iem dem i tautonn, och sedan bar man hem dem i tatonn = en ^{hög} fatt bära på ryggen.

Ordb. i
 skylta f. ?
 skylta f.

Ordb.
 skåva

19 De avbrakade stammarna kallades läp-läger, löp-läger.
 Dessa drogos tillsammans i högar som pingo ligga
 och torpa varefter de kördes hem och upphöggs
 till ved. De hopdragna högarne hade inget sär-
 skilt namn. Att flå av barken och låta träden stå
 och torka har aldrig varit vanligt. Icke heller att
 flå av barken endast på salsidan.

I de flesta fall bar man hem barken som den var
 efter avfläendet, men en del skilde på ytter- och
 innerbarken på platsen i skogen där den togs, och
 till och med torkade den där, men detta hände en-
 dast i undantagsfall. Att skilja ytter- och innerbark
 från varandra kallades te skäva, att skava.

Därvid användes en lång kniv kallad skävkniven
 skavkniven. Den var cirka 10 tum lång, och försedd
 med grovt träskäp. Man använde aldrig tallbarken
 som den var, utan man skilde ytter- och innerbarken
 åt. En del personer påstå sig hava hört sägas att

Bodv. i
 löp-läge
 fi

Landsmålsarkivet, Uppsala 3510
 Rombo F. Eriksson. 1931. MORA

DAL.

Frgl. 19

Bodv. i
 Skava v;
 n skav-
 kniv m.
 se bl. 14!

13 man fördom ibland först skavde bort ytterbarken
 och därefter tog reda på skavet, men det är ingen
 som med bestämdhet kan säga att så varit fallet.
 Den inre barken skulle i så fall ha rivits av i
 smala remmar. Att man vintertid varit tvungen
 att skaffa bark är obehänt. I vanliga ^{fall} förslade
 man hem barken omedelbart, gjorde ren den,
 samt lade den blöt, se kväda skull dräs ur,
för att kådan skulle dras ur. Detta kallades:
te läka ur, att laka ur. När man torrade bar-
 ken i skogen hängde man upp den på band som
 spännder mellan två eller flera träd. Torrade man
 den hemma hängde man upp barkstyckena i en
 vanlig hässja, och de fingo då torka i solen, eller
 också satte man upp stänger inne i en sidbod el-
 ler hackbod, och de fingo sålunda torka inomhus.
 Hässjorna kallades skavessur, skavhässjor. Barken
 fick torka tills den var så torr att det smäll när

Landsmålsarkivet Uppsala 3510
 Rombo F. Eriksson. 1931. MORA

DAL.

Frgl. 19

Ordb.:
laka ur

Ordb.:
skav-hässja

14 man bröt sönder den. Hade man mycket bark
 man skulle forsla hem, använde man häst och vagn
 i annat fall bar man den. De högar, i vilka man
 man vid hemkomsten lade upp barken kallades
skavstack, skavhög. I de flesta fall skilde man
 på ytterbarken och innerbarken först vid hem-
 komsten. Detta tillgick sålunda: Man bredde ut
 barkstycket på marken med grovbarken upp-
 ät, och ytterbarken skavdes bort minn skavknai-
vemm, med skavkniven, se sid. 12. Om barken var
 avsedd som kreatursfoder torkades den omedelbart
 på det i det föregående beskrivna sättet, var den
 därefot avsedd till människoföda, så lades bark-
 styckena i blöt i en bäck. Någon bräckning,
 rostning eller torkning i torkstuga har icke
 förekommit.

Den till kreatursföda avsedda barken behandla-
 des på samma sätt som den till människoföda avsedda

Ordb.
stack m.

Ordb.
skavkniv

15 med undantag för att den icke lades i blöt. Den torkades på vanligt sätt, och bröts med händerna sönder och gavs åt korna som bröd ungefär. Dessa skavsmulor gavs även även åt korna i form av slätsa, slika, när man gick på bete med dem på morgonen. Skavet blandades då med salt, och man hade det hela i slätskuppen, slichepäsen i ett band om midjan. Barken kokades aldrig. Ytterbarken användes icke till något särskilt, antagligen brändes den upp. Icke "ravlad" bark användes aldrig, varken till människor eller kreatur.

IV. Barkmjöl och barkgryn.

Den furubark, som skulle användas till bröd och skulle malas, bröt man med händerna sönder när den torkat. Dessa bitar lade man sedan i ett säll, som man annars använde när man rensade korn och som därför kallades kvönnsäll, kornsäll,

Frgl. 19

Rombo F. Eriksson, 1931. MORA
DAL.
Händelsekivet, Uppsala 3510

och dessa säll satte man sedan ner i en bäck för att
ytterligare urlakas. Detta kallades: te letts skävad
eller: te lettsa. När barken på detta sätt legat i
vatten några dygn så oll kuäda add draisyr,
så att all kuäda dragits ur, tog man upp den
och den fick ligga i sällen och torka i solen ett
tag, innan den präktades ner till torkestugan för
att ytterligare torkas, fänn skuld bli mälutvorr.
han) skulle bli maltorr, tillräckligt torr för
att kunna malas. Än så länge kallades barken
endast skävbitär, skävbilärna. Först efter för-
malningen kallades det skävmyölä, skävmyöl.
skjålet var efter förmalningen färdigt att an-
vändas. Någon vattläggning efter förmalningen
förekom aldrig. Den matljudande smaken,
som barken eller mjölet hade om det inte var
ordentligt urlakat kallades kuäds mätjenn
(kuäds smaken)

} Ordb.:
läcker v.} Ordb.:
mal-torr;
bit m.
ä?} Ordb.:
smak
m.

17 Barken förmalades alltid för sig själv, och de
 sonderhackade även och halmen för sig.

Barken användes aldrig till beredning av grjyn.

V. Barkbröd.

Barkbrödet kallades alltid endast skävlbröd.

Dessa bröd voro utbakade på samma sätt
 som vanligt tunnbröd, fast kakorna kanske
 blevo något tjockare. Se för övrigt prägelistan
 16: "Brödet och dess tillredning". Bröd av enbart bark
 har, så vitt man minns, aldrig förekommit.

Barkbrödet gräddades inte ute i det fria, utan
 inne i bakugnen som vanligt bröd. Barkmjö-
 let blandades ut med mjöl av blandsäd som
 bestod av korn, havre, råg och i vissa fall
 även gräårter. Denna blandsäd kallades på
 den tiden för brödsäde, brödsäden. Man hade
 dock icke råd att blanda i så mycket mjöl
 av denna säd, utan man blandade också i

Brdbr.
 brödsäd

18 mjöl av sönderhackade ar av korn och råg samt råghalm. Något litet potatis måste man också blanda i för att degen skulle få nödig seghet. Även litet vatten tillsattes, men ingen jäst, man har nämligen provat att brödet av jästen fick en mycket från smak. Litet salt tillsatte man.

Brödet bakades alltid i form av tunnbrödska-
kor, fast kanske något tjockare, men aldrig i
form av bullar. Någon krasning av barkbrö-
det förekom aldrig. Inte heller gräddades påff-
lor av detta mjöl, och någon gryn av bark
gjorde man inte.

Barkbrödet veks över stickor och hängdes på
stänger i stugtak²et på samma sätt som vanligt
tunnbröd. Se frågel. nr. 16.

Man ansåg barkbrödet vara ett gott bröd med
gott mättnadsvärde, men naturligtvis att det
hade mindre näringsvärde än bröd av riktigt

} obs.!

19 mjöl. Man brukade också säga. Ann baidår
ossnt av skävbröde. Man "bidder" ingenting [blir
 fort hungrig] av skäv = barkbröd. En del på
 stodo också att man blev svullen i benen ^{av} att
 äta mycket barkbröd.

Bodl. i
 skävbröd

VI. Bröd av andra nödbrödsämnen än bark.

Ett sorts bröd, som bakades av slösäd, av och
 agnar kallades dräsäbröd, dräsbröd. Iven i detta
 bröd användes många gånger barkmjöl.

Ett annat bröd var ömakbröd, halmhacklese
 bröd. Detta bröd tillreddes på följande sätt:

Man tog den otröskade säden som den var och
 hackade sönder både axen och ända till fyra
 tum uppåt på halmen. Denna blandning av
 säd, [i vanliga fall blandsäd, råg, korn och havre]
 samt agnar och ax, kallades ömattsäd, betyder
 ungefär detsamma som halmhacklese = hackelse
 av halm; och bröd som bereddtes av detta mjöl

g

Bodl. i
 halm-hacke
 n.

Landsmålsarkivet Uppsala 3510
 Rombo F. Eriksson. 1931. MORA

DAL.

Frgl. 19

90 kallades därför omakkebröd. Detta hackelse malde man sedan till mjöl, och mjölet kallades omakke-mjölä. Att mala detta hackelse var inte så gott, man måste ligg-^o stüenn om ä skulld bli mjölä, så ä brukäd ta iälld nidi settsemm mykka la gaungga; ligga = lägga på [kvarn] stenen om det skulle bli mjöl, så att det brukade fatta eld nere i säcken många gånger. Detta halm-mjöl hade mycket lätt för att fatta eld.

För att få bröd måste man ju gjöra deg, och det tillgick så här: Av kälrotsblad kokade man en tjock välling eller tunn gröt, vari man sedan blandade halmmjölet. Degen fick av kälrotsbladen nödvändig seghet. Bakades ut, gräddades och förvarades i stugtak^{et} på samma sätt som vanligt tunnbröd. Något bröd av enbart sädar förekom aldrig, och det ovannämnda halmhackelset kastades icke.

21 Stägot bröd av enbart rotfrukter eller deras
blast förekom icke.

Ingen i Bonäs minns, eller har hört talas om, att
man berett bröd av lavar eller mossor, men
de gamla minnas att man på en del ställen
i Blodals socken har gjort müsäbröd, men
det är ingen som minns att man har gjort det
här. Müsäbröd, mossbröd.

Man malde även gräarter för att dryga ut mjö-
let. | Härifrån byn for man ner till Leksand
och bytte åt sig säd för diverse hemslöjd, såsom
skäppor, säll för potatis, samt grövre och fina-
re kornsäll. För denna hemslöjd fick man all-
tid blandsäd, och denna säd kallades därför
Leksandsblandä, Leksands-blandet-bland-
ningen. | Bröd av märk, dränk fisk eller dylikt
har aldrig förekommit. Bröd uppblandat med
hästgödsel eller sågspån har heller icke förekom-

Brdb.:
bland
n.

99 mit.

VII. Andra nödtidsanrättningar än bröd.

Av barkmjöl har icke tillretts något annat än bröd. Men när man hade något krätt att koka brukade man lägga i blast av kälrorötter ruötblåde, kälrotsblad.

Under nödarstider kokade man naturligtvis vattvällingen mycket tunn, men den kallades ändå endast wätürwélindjenn, vattenvällingen. Ekorrar har här aldrig använts till människaföda.

VIII. Bark som föder åt kreatur.

När man ^{gav} bark åt kor, så gjorde man det aldrig i form av mjöl, utan man bröt sönder de torra skavstyckena med händerna, och kastade bitarna upp i bäset åt kor, och även üpi ieto a djiätom, upp i "hetan" åt getterna. Barkstyckena gavs även uppblandade

93 med salt till "sleki" åt korna.

Rönn och aspbark användes aldrig som föda åt kreaturen, utan endast puru bark, och den gavs torr som den var. Någon bark insamlades icke på vintern. Den tallbark som användes till kreatursföda, bereddes på samma sätt som den, som skulle användas till människo-föda, med undantag för att den icke lades i blöt.

IX. Andra nödfoderämnen

Åt getterna brukade man hugga ungtall och även tallkvistar. Djieter wa lyöt tappendär että tollräise. Getterna voro mycket "tappendär", gammalt Bonäsord, betyder ungefär detsamma som: "lycka mycket om", eller förtjusta i = efter tallkvistar. Tallkvistar gavs även åt korna som nödfoder, en del gamla gummor plocka tallkvistar åt korna än i dag. de anse, att korna därav få

Ordb. i
toppande

24 god matlust och god mjölk.

Kvistar av enbuskar bamlade man också ihop på våren, kokade dem och gävo lagen åt kalvarna tillsammans med, eller i stället för mjölk. Iven kvistar av björk togs på våren och gavs åt kor-
na och getterna. Dessa kvistar hackade man in-
te sönder, utan man gav dem åt kreaturen
hela som dom var, och de tuggade i sig alltsam-
mans. Dessa kvistar tog man så tidigt på vå-
ren att de inte ens börjat grönska, när man
var utan foder.

Blitjidlövä, bleknat löv räpsade man nog i-
hop på hösten, men man använde det icke som
nödfoder åt kreaturen, man ansåg det vara
farligt som foder, och därför användes det som
strö.

Witmüsonn saunghädd dem minn nevomm.

Witmossan plockade man med händerna.

Ordb.;
bleken
a.

95 Insamlingen av vitmossa verkställdes alltid på hösten när den var våt. Det gick nämligen bättre att packa den då. I marken slog man ner 6-7 lagom grova pinnar så att de bildade en ring. Pinnarna sammanhölls upp till runnt om av en vidja för att de inte skulle ge ut sig när man började trampa ner mossan mellan dem. Pinnarna voro cirka tre fot höga, och man packade dessa fulla med mossa. Dessa buntar kallades sedan müsakallär, mossgubbar. När man sedan på vintern körde hem dessa buntar, så måste man för att få loss dem, bugga av pinnarna, och eftersom mossan var frusen satt det hela bra ihop, så att man kom hem med buntarna hela. Sedan tog man in i fähuset ett par tre buntar i taget, beroende på hur mycket kreatur man hade, så müsinn fick tain upp, så att mos-

26 san pick tina upp, varpå den gavs åt kreaturen, ren, utan tillsatser. Lav som nödfoder okänt. Ljung har använts i mycket liten utsträckning, och endast till foder åt småfä, så att någon regelrätt insamling av ljung förekommer icke. Även hästgödsel har använts i obetydlig utsträckning, och i de fall man använt den, har man blandat upp den i sörpa av hackad halm. Om den har ansetts närande eller mjölkbefordrande är obekant.

Ett annat mycket använt fodermedel var tågär, kvickrot. Angående förparings sättet vid tillvaratagandet se prägelistan nr: 27. "Skerns beredning". Långhalmen har i många fall måste användas till foder. Tak av halm har här aldrig förekommit.

X. Minnen från nödår.

En gammal gumma här i Bonäs, hon är född

Ordb.
Tåg f.

27 år 1848, berättar att hennes mormor någon gång i början av 1800 talet, när det varit flera nöd-år, en sommar skulle gå från Bonäs till fäbo-
 stället Nybolet, en sträcka på över $\frac{2}{3}$ mil. Hon hade 4 små barn som hon måste ha med sig, tre kunde gå, men minnstann bär o i bög.
 men den minsta bar hon i bögen = skinn-
 säcken. Någon reskost hade hon inte att ta med sig, och när hon kom till norra delen av byn, så grät den minsta av hunger. Han ville ha mat och mormor hade intet att ge honom. Hon måste då gå in i en gård där och låna ett stycke bröd och sticka i handen på den lilla, som denna sedan begärligt sög på och var tyst. När hon sedan kom till Vämbus voro de andra barnen också hungriga och gråta. Men mormor trösta-
 de dem och sade: Nu skülid wärrä fräkä å

28 int gräta, så skuld fo jäta mettann idär
de wid kumomn framn. Na skall ni va
ra snälla och inte gräta, så skall ni få äta
er mätta när vi kommer fram. Första da
gen gingo de ända till Bönsaberg, ett fåbo-
ställe som låg cirka två mil härifrån. "Do
wanntä" so mjütty kwär av mi," berättar
mormor. Då var det inte så mycket kvar
av mig. Där lågo de över natten hos en
kvinna, och hon hade heller inget bröd, en-
dast litet dräsämjöl, drasemjöl. Den min-
sta fick en kopp vattvälling, de övriga fingo
var sin bit av en palt, kokad av detta däli-
ga mjöl, och som därför kallades dräsä-
paltn. Mormor fick ingenting, men hon var
i alla fall glad att barnen fingo stilla sin
värsta hunger. Dagen därpå fortsattes resan till
skjbolet, där mormor hade en syster, hos vilken hon

Ordb.:
palt

29 skulle stanna med barnen, ty där hade dom två kor så att de åtminstone fingo litet mjölk. När de kommo fram hade mormors syster endast en kaka bröd kvar, samt litet hornmjöl av vilket det kokade palt, kallad: kuökmjölspalt, kokmjölspalt. [Med "kokmjöl" menas hornmjöl som var något finare förmålet än än det övriga mjölet, och som skulle användas endast till att koka välling och gröt av.] Där stannade mormor hos sin syster i flera veckor, och de klarade sig på mycket enkel kost, bestående av vattvälling, palt, och bär samt mjölk, något bröd hade de inte på hela sommaren. De sysselsatte sig där med lövtäkt. Hur därvid tillgick kommer att omnämnas i en kommande frågelista, nr. 7. "Lövtäkt." Samma gumma berättar även följande historia: Då jag år 1865 var i klärgen på härarbete träffade

Ordb.:
palt

30 jag en jämtlänning, vars hustru och två barn dött av svält. Själva var han mycket illa åtgången, och vi ställde genast igång en insamling åt honom, varefter han fick både mat och en liten summa i kontanter.

På våren var man nästan alltid utan halm åt korerna, och en gumma berättar för mig hur hon en gång då hon var 15 år, år 1865, en dag såg sin mor stå inne i ladnan och gråta, hållande några strån av råghalm i handen. Detta var nämligen all halm de hade, sängholmen hade också gått åt. Den gamla gummans ögon tåras när hon berättar, huru hon för att lindra nöden, plockade ihop alla skäppor, säll och brödkavlar dom hade, samt beställde flera brödkavlar av en svarvare i byn, lantade en häst, lossade på det hela och åkte ända ner till Viken och bytte åt sig ett duktigt loss av fin havre-halm. J fick

31 do fäll umbrennt två stjipund, å du ska trua
muna wa fain do i kam attä min släkan
grannöm. Jag fick då väl omkring = ungefär 2
skeppund = 340 kg. och du skall tro mamma var
glad då jag kom tillbaka med sådan fin halm.

Bodh.
ombrent

Landsmålsarkivet Uppsala 3510
Rombo F. Eriksson. 1931. MORA

DAL.

Frgl. 19

Tillägg till Landsmålsarkivets frågelista nr. 1919. Nödbröd.

1. År 1855 var det sista året man åt barkbröd. Detta kan med full bestämdhet sägas, enär de personer, som äro födda år 1848 inte veta om något barkbröd under de stora nödåren 1867 och 1869. Detta var ju mycket svåra år, men man hade litet säd, fast den var frusen.

2. Dra bakskaungka että si, dra bakskankarna efter sig är rätt skrivet, ty så säga de gamla. Men det finns även många som säga bäkskaungkär, eller ifråga om folk: dra bakshekkla että si, dra bakfötterna efter sig. Ett ordspråk säger, om en person som det inte är så mycket bevänt med i arbete, eller att hålla ett givet löfte: Å i bärä munn å bakshekklar i demnda härem. Det är bara man och bakfötter i den där karlen.

3. Den ved man högg av de genom barktagningen

Ordb.:
skank

Ordb.:
skänk

2. erhållna läplägur hade inte något särskilt namn.

4. Ordet skävbröd har har kort a - ljud.

5. En sorts bullar som man bakade i brist på bröd, och som man därför kan kalla nödbröd, kallades: kallfiëssur, gubb-fiëssur = bullar. Dessa voro tillverkade på följande sätt: Man kokade potatis, skalade den och lät den svalna. Sedan klämde man sönder den med fingrarna först, därefter stampad dem sunnd dem minn pärstampem, stampade = mosade man sönder den med potatisstöten. Bestod av en träklubba. Den söndermosade potatisen uppblandades sedan med vad slags mjöl som helst, ofta även uppblandat med nöd mjöl, skav, säder = drase o.s.v. Av denna deg gräddades runda bullar på följande sätt: I den öppna spisen gjorde man en duktig brasa av torr ved, och denna fick brinna ut ordentligt. När det var gjort sopade man ihop den heta askan, gjord däri

karl-fiëssur

3 i en grop, vare man sedan lade ner bullen, varefter man överhöljde den med het aska. Övanpå lade man glödande kol. Bullen gräddades en halvtimme. När bullen var gräddad blåste man av askan och bullen var då ren och fin. Salt tillsattes i degen, men ingen jäst. Bullen kallades kallfiässa.

Fiässa betyder även en sorts fotbeklädnad, bestående av gamla utslitna strumpor, vilka man lagat füörrföte, strumpfoten på, genom att "halvsula" dem med bitar av andra utslitna strumpfötter, sedan lappade man på sulor av läder eller skinn av halv. En del fiässur voro sulade med kävännur benämning på skinnets på nacken mellan öronen på en halv, varvid man vände håren utåt för att det skulle vara litet att näta på, och för att man inte skulle halva så lätt. Dessa fiässur, eller, som de också kallades, luddur, kallades därför kävännuluddur.

Ord b. i
ludda f.